

OLÁH JÁNOS

Gondolatok a mítoszcól

Nem ritka, hogy egy-egy konferencián sokan megpróbálkoznak definíciók alkotásával is. Így történt ezúttal is. Én ugyan nem vagyok filozófus, de annyira kedvet kaptam rá, hogy gondoltam, én is alkotok egy definíciót, ha már itt vagyok. Méghozzá a nemzetről. Ugye többször is elhangzott, hogy nemzet korábban nem volt, ez egy 19. századi, késői kitaláció stb. Elgondolkodtam ezen, és az inspirációt nem a filozófia, hanem a nyelv felől kaptam. Azt mondanám, hogy nemzet az a közösség, amelyet az ősatya nemzett. Gondolom az ősatya nem csak a 19. században nemzett, hanem a kezdet kezdetétől, tehát akkor ez egy jóval régebbi indíttatás, sem minthogy egy-egy kor nemzetfelfogásával azonosítsuk a lényegét. A nemzet lényege ennél sokkal összetettebb, ősbibb és több költészeti igazságot tartalmaz.

Ezt a kis hirtelen bevezetőt azért találtam ki, mert kedvet kaptam az előttem megszólaló filozófusoktól, hogy én is alkossak valami definíciót. Hörcher Ferencről is loptam valamit, mert ő mondta, hogy a személyesség felől is megpróbálja közelíteni a témát. Arra gondoltam, hogy nekem is vannak személyes indíttatásaim, a mítosz és a nemzeti öntudat meghatározásának a tekintetében. Várkonyi Nándor és Kerényi Károly két alapműve, a *Szíriat oszlopai* és a *Görög mitológia* gyermekkorom vagy kora ifjúságom kedvenc olvasmányai voltak, és általuk sok mindent meg lehetett érteni a mítoszcól. Többek között Várkonyinak az a következtetése, hogy a mítosz nem mese, hanem egzakt tudás van benne, ami ugyan nem a logika és a homloklebenyben képződő okoskodásnak a következménye, hanem a mítikus emlékezeté, ami sokszor pontosabb, mint a pillanatnyi okoskodás. Ezt több száz oldalon ő bőven kifejti, én itt röviden foglaltam össze. Közszájon forgó anekdota, gondolom ezt mindenki ismeri, hogy Schliemann, a dilettáns kívülálló találta meg Tróját. A tudósok azt mondták, hogy akkora hülyeséget, amit az az idióta Homérosz abban az Iliászba leírt, az csak mese, azt nem érdemes kutatni. Schliemann, aki nem volt tudós, azt hitte, hogy mégis van valami igazság Homérosz írásában, odament és megtalálta Tróját. Tehát azért gondolom, hogy a mítoszokban rejló igazságot illene, legalábbis azóta, illene komolyan vennünk, és máig nem vesszük komolyan őket.

Amikor egyetemre jártam, és azt tanultuk, hogy az embert a munka emelte ki az állatvilágból, és az irodalom, különösen a költészet úgy született, hogy például húzták a hajót az orosz hajóvontatók, és azt énekelték: „Ej uhnyem, ej uhnyem”... Ehhez képest egyszer egy etnográfus filmvetítéssel egybekötött előadását hallottam: az ausztrál ősnépek, népcsoportok körében végzett kutatásai eredményeit ismertette. Akkoriban jött divatba a néprajz mellett, amit ugye tudományosan etnográfának nevezünk, a humán antropológia, ami kezdetben még csak ezeknek a népeknek a viselkedési formáit vizsgálta. Egyebek mellett felmérést készített, hogy mivel foglalkoznak legtöbbször ezek a természeti népek. Most nem akarok kérdést feltenni, de azért mindenki tippeljen magában, és aztán meglátja majd, hogy mi az igazság. Szó se volt arról, hogy munkával, hanem – beszélgetéssel. Az egymás közötti beszéldelel töltötték a legtöbb időt, ha jól emlékszem, az alváson kívüli tevékenységre fordított idő 70%-át beszélgetéssel, énekkel töltötték, tehát egy olyan közös mítoszalkotási tevékenységet folytattak, ami sokkal fontosabb volt számukra, legalábbis időarányosan, mint a munka. Én ebből azt a következtetést vontam le, hogy amit a marxizmusból tanultunk, az lehet, hogy nem egészen igaz. Ez a tény rávilágít arra is, hogy ez a mítosz lényege:

Serfőző Simon és Oláh János

egy közösség egymás közötti beszélgetése, a közös nyelv kialakulása, a közös történetek megképzése és ezáltal egy világmodellnek az újraalkotása. A bibliában is szerepel, hogy kezdetben volt az ige, tehát a szó, és csak utána lett a világ. A szó, az anyanyelv szavai egy közösség számára ennyire fontosak, és ha az a közösség ezt az anyanyelvi tudatot nem fogadja el, ha ez számára nem fontos, akkor a közösség is megszűnik. Tehát hiába nemzette az ősatya meg az ősdal, ha a közösség felbomlik. Volt arról is szó korábban, hogy magyar mítosz nincs. De tulajdonképpen van, Anonymus is megírta, sokan mások is megírták, hogy Hunor, Magor elindult a csodaszarvas nyomába, eltévedt, 40 napon keresztül rejtőzött, ez a népmesékben is előfordul, hogy rejtőzéssel világosulnak meg azok, akik nagy küldetés előtt állnak, utána Dül lányait elrabolták, és megalapították a nemzetséget. Emesét a fehér sólyom megtermékenyítette, és egy egész nemzetséget hozott világra, akik benépesítették a világot vagy legalábbis a Kárpát-medencét. Ez egy mítosz, és még ezer és ezer apró mellékágát nem említettem. Az hogy ennek a mítosznak nincs olyan reprezentatív újrafogalmazása, mint a Kalevalának vagy az Iliásznak, az tény, de az nem igaz, hogy ez a mítosz nem létezik. Van mítoszunk, amiről tudnunk kell, és ezt a mítoszt nem kétségbe vonni kellene, hanem ismerni és amennyire a mai életkörülmények között lehet.

Nagy gond azonban, hogy például a mai magyar irodalomnak az a szegmense, az az ága, amelyik a nemzeti emlékezet, a nemzettudat építésében valamit is tett, milyen mérhetetlenül hátrányos helyzetben van azzal az irodalmi elképzeléssel szemben, amely ezt az eszmét, ezt a felfogást minden erejével le akarja rombolni. Óriási a különbség.

A globalizáció és a nemzettudat. A globalizációt mindenki úgy emlegeti, mint hogyha valami nemzetek fölött megtestesülő vagy a nemzeti értékek lepárlásából létrejött új értékrend lenne, holott egyszerűen csak az angolszász sovinizmus világhuralma, ha kicsit röviden akarok fogalmazni. Kifejthetném hosszabban is, de gondoljunk bele, hogy a magyar nyelvű rádió csatornákon is legtöbbször idegen nyelvű dalokat hallgathatunk. Legtöbbször angol nyelvűeket, ugye? Ennek van anyagi vonzata is, mivel a legtöbb jogdíjat így nem a

magyar, hanem az amerikai és angol slágereket gyártó amerikai cégeknek fizeti ki a magyar közszolgálati rádió. Nem tudom, hogy ez ideológiai globalizáció-e, nemzetek fölötti egyesülése-e a világnak, vagy pedig egyszerű anyagi érdek? Azt hiszem, mind a kettő. Itt alapvetően arról van szó, hogy nem egy globális nyelven szólal meg ez az egyébként nem is túl magasrendű világkultúra, hanem angolul. Az angol nyelv előtt kell behódolni, és az angol nyelv akar minden egyes nyelvet megalázni. Nem is csak akar, hanem hatalmi pozíciójából következően – valóban meg is aláz minden nyelvet. Minél kisebb egy nyelv, annál mélyebbre tapossa. A Magyar Tudományos Akadémiát még annak idején azért alapította meg Széchenyi, hogy a műveltség nyelve, a tudományos nyelv a latin vagy a német helyett Magyarországon a magyar legyen. Ha ma a Tudományos Akadémia kutatóit megnézzük, a természettudósok nagy része például nem magyarul, hanem angolul írja meg, mert csak így tudja meghatározó fórumokon publikálni a dolgozatait. Ez tény. Erre akkor döbbenem rá, amikor elkezdjük kiadni *Az év esszéi* című kötetet, kettő-három meg is jelent, de anyagi problémák miatt abba kellett hagyni utóbb. Sajnáltam, mert a következő történt: nem egy tudományos kutató, akit megkerestünk, hogy szeretnénk tőlük közölni ebben a könyvben, nagyon boldogok voltak, de jelezték, hogy akkor még meg kell írniuk magyarul, mert csak angolul van meg. Tehát ha van nyilvánosság, amely kíváncsi rá, megírják magyarul is, és ezt mindenképp támogatni kellene azért is, hogy a magyar nyelv konyha-nyelvvé silányosodása ne legyen olyan rohamos, mint amilyen rohamos jelenleg. Ha az irodalomtudományt említtem, volt olyan professzor az ELTE-n, akinek a diákjai panaszkodtak, hogy megbuktatta őket, hogyha egy irodalomtudományi dolgozatban mondatonként legalább 3-4 idegen szó nem volt. Létezik tehát egy folyamat, ami a magyar nyelv további fejlődése, kibontakozása ellen hat.

Most nézzük meg, hogy hogyan került a magyar irodalomnak az az ága, amely a magyar emlékezet és a magyar mítosz folytonosságának a jegyében íródik, olyan megalázó helyzetbe, amilyenben ma van. Csak egy példát mondok: hogyha egy színházi rendező, mondjuk három hónapos munkával egy bővli, amerikai vígjátékot színpadra állít, akkor kap körülbelül két-hárommillió forint honoráriumot. Hogyha egy magyar író megír egy korszakos magyar regényt, akkor kap százezer forint honoráriumot. Az három hónap munka, ez legalább két év, tehát az anyagi megbecsülés így fest. Ugyanez jellemző az irodalmi élet minden területére. Ezeket a pozíciókat egyébként még Aczél György alakította ki így annak idején, nem kevés pénzt áldozva rá. Sokszor halljuk, hogy azokat a szerzőket szeretik Nyugaton, akiket szeretnek. Na de a szocializmus idején sokmillió forintot fordítottak egy-egy szerző nyugati népszerűsítésére. És ma sem megy másképp, ahogy a Magyar Naplóban nyilatkozta Hatos Pál 2014-ben. Akkoriban például az volt a Balassi Intézet feladata, hogy jelentős anyagi és szellemi ráfordítással ismertté tegye Spiró Györgyöt a német könyvpiacra. Tehát, ha úgy gondoljuk, hogy a magyar nemzet, a magyar nyelv, a magyar történelem, a magyar tragédiák értékelésére, megörökítésére is hivatott magyar irodalomnak helyet akarunk biztosítani, akkor erre szellemi és anyagi eszközöket kell fordítani.

Megemlítek néhány kitudnó szerzőt, akiknek a könyveit nemrégiben adták ki, és akiknek a többsége nem kapott – itthon sem – úgynevezett médianyilvánosságot, mert tudjuk, hogy most ilyen mediatiszt világból élünk, ezért a médianyilvánosság fontos. Más aspektusra is figyelve, azért azt is megemlítem, hogy az Aczél György idejében kialakult irodalmi lobbijai tagjai, neveket nem akarok most említeni, már többnyire negyvenéves korukban Kossuth-díjasok lettek, míg más kiválóságnak, ha nyolcvanéves korában sikerül Kossuth-díjat kapnia, akkor az már óriási nagy kegy. Ezen is változtatni kellene, de ez is főként a szakmai hozzáálláson múlik, és kevésbé a politikai akaraton.

Nézzünk néhány példát, amelyeket csak a Magyar Napló Kiadó nemrég megjelentett, és amely könyvekre szívesen felhívnám a figyelmet: Ferenczes Istvánnak, a Csíkszere-

dában élő költőnek kiadtuk *Székely apokalipszis* című riportgyűjteményét. Ezek olyan riportok, mint Móricz Zsigmond *Boldog embere*, megdöbbentő élettörténetek vannak köztük. Az egyik történet elbeszéli a Maniu-gárdisták bevonulását az egyik székely faluba. A gárdisták összecsofították a falut, aztán a tanítót kivitték az iskola udvarára, és ott kisbaltával levágták a fejét. El kellene felejtünk ezeket a történeteket? Úgy gondolom, hogy ezeket a történeteket nem elfelejteni, hanem megírni kell, és tudni kell róluk. Ezért a könyvért semmiféle díj nem járt. Nagy Zoltán Mihálynak a *Sátán fattya* című könyvét is megjelentettük. A kálváriájáról nem akarok túl sokat mesélni, de ez is alapvető mű, poétikailag is tökéletes, és ez volt az első olyan irodalmi mű, amelyik azt a traumát dolgozza fel egy kárpátaljai lány történetében, ami Magyarországon is megtörtént. Amikor bevonult Magyarországra a szovjet hadsereg, a szovjet katonák megerőszakoltak több százezer magyar asszonyt, és itthon is sok „fattyú” született, stb. De hát ez olyan traumája a magyar társadalomnak, amiről nem beszélünk, nem írtunk, ami nem létezik. Amikor ennek a könyvnek sikerült *Az év könyve* díját odaadatom, akkor egy tévériporter ismerősöm megígérte, hogy a Könyvhéten csinál majd a szerzővel egy interjút. Vártuk a jelentkezését, de hiába. Végül felhívtam. Közölte, hogy a főnöke megtiltotta az interjút, mivel ez „a téma uncsi”. Tovább mennék, lancu Laura *Szeretföld* című regényére is fölhívnám a figyelmet, ami a Szeret menti földnek, tehát csángóföldnek egy mitikus, balladai történetét meséli el. Aztán: Csenger Levente az egyik legjobb fiatal magyar novellista, de a Tokaji Írótabor díján kívül más elismerésben sokáig nem részesült, pedig megérdemelte volna. Kontra Ferencnek a *Drávaszögi keresztek* című regényéről is említést tennék, ami a délvidéki tanyavilág pusztulását jeleníti meg. Erről a könyvről sem lehetett sokat hallani idáig. Majoros Sándor *Távolodás Bácskától* című novellagyűjteménye, *Az eperfa nyolcadik gyökere* című bácskai családregegye vagy a *Meghalni Vukovárnál* című könyve a balkáni háborúkról szól, de sok figyelmet nem kapott egyik sem, pedig mindegyik megérdemelné. Végül Mezey Katalint is szeretném megemlíteni. Azt mondják, '56-ról nem szólnak könyvek, de a *Levelek haza* az egyik legemlékezetesebb regény, amely egy kislánynak a magyarországi barátjának írt – el nem küldött – levelei alapján bontakoztat ki egy '56-os történetet. Szerintem ez a könyv is sokkal több figyelmet érdemelne, mert – noha első megjelenésekor, 1989-90-ben IBBY-díjat kapott – szinte soha sem beszélnek róla. Nemrég adtuk ki Mezey Katalin *Ismerek téged* című novelláskötetét is, amely a kommunizmus évtizedeinek fontos irodalmi megidézése, rajza. Én is írtam egy-két könyvet, azoknak is elég mostoha a sorsuk. Különösen igaz ez a *Száműzött történetekre*, azért is adtam neki ezt a kötetcímet, mert azokat a történeteket írtam meg benne, nem is megírtam, hanem rekonstruáltam, amiket én az ötvenes évektől a rendszerváltásig egy magyar falu belső beszélgetései során meghallottam. Nem akartam ezzel valamilyen prófétaí tettet végrehajtani, csak restaurálni akartam a magyar népi emlékezetet.

Befejezésül annyit elmondok még, hogy a nagyapám szomszédja Balázs szomszéd volt, aki mindig hallgatta a Szabad Európa Rádiót. Amikor bemondták, hogy elveszik a földet, és mindenkinek be kell lépnie a termelészövetkezetbe, akkor azt mondta nagyapámnak: „Nagy úr, ha ez igaz, akkor én kivágom a keresztfát, mert nincs igazság a földön.” Megtörtént, amivel a Szabad Európa riogatta a közvéleményt, valóban kifosztották a magyar gazdákat. Én úgy írtam meg, mintha tényleg kivágta volna a keresztfát. De a valóságban nem vágta ki Balázs szomszéd, csak belerokkant sorsa tudatába.

(Elhangzott a 43. Tokaji Írótaborban, 2015. augusztus 14-én.)